

ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΗΣ
ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ ΤΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ

ΠΡΩΤΟ ΤΜΗΜΑ

ΥΠΟΘΕΣΗ Μ. ΚΑΤΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ

(Προσφυγή αριθ. 15643/10)

ΑΠΟΦΑΣΗ

ΣΤΡΑΣΒΟΥΡΓΟ

13 Νοεμβρίου 2014

Η απόφαση αυτή θα καταστεί τελεσίδικη σύμφωνα με τους όρους του άρθρου 44 § 2 της Σύμβασης. Μπορεί να υποστεί αλλαγές ως προς την μορφή.

Στην υπόθεση Μ. κατά Ελλάδας.

Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (πρώτο τμήμα), συνεδριάζοντας σε δικαστικό τμήμα, η σύνθεση του οποίου έχει ως εξής:

Isabelle Berro-Lefèvre, πρόεδρος,

Khanlar Hajiyev,
Mirjana Lazarova Trajkovska,
Julia Laffranque,
Paulo Pinto de Albuquerque,
Λίνος-Αλέξανδρος Σισιλιάνος,
Erik Møse. *δικαστές,*

και Søren Nielsen, *γραμματέας τμήματος.*

Αφού διασκέφθηκε σε δικαστικό συμβούλιο στις 21 Οκτωβρίου 2014,
Εκδίδει την πιο κάτω απόφαση, η οποία ελήφθη την ημερομηνία αυτή:

ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ

1. Η υπόθεση έχει εισαχθεί με μία προσφυγή (αριθ. 15643/10) στρεφόμενη κατά της Ελληνικής Δημοκρατίας και με την οποία δύο υπήκοοι του Κράτους αυτού, οι κυρίες Κ. Μ. και Γ. Μ. («οι προσφεύγουσες»), προσέφυγαν ενώπιον του Δικαστηρίου στις 4 Μαρτίου 2010 δυνάμει του άρθρου 34 της Σύμβασης για την προστασία των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών («η Σύμβαση»).
2. Οι προσφεύγουσες εκπροσωπήθηκαν από τους κυρίους Κ. Χορομίδα και Γ. Γκεσούλη, δικηγόρους του Συλλόγου της Θεσσαλονίκης. Η ελληνική κυβέρνηση («η Κυβέρνηση») εκπροσωπήθηκε από την εντεταλμένη του πληρεξουσίου της, κ. Ζ. Χατζηπαύλου, δικαστική αντιπρόσωπο του Νομικού Συμβουλίου του Κράτους.
3. Οι προσφεύγουσες παραπονούνται για μία διπλή παραβίαση του άρθρου 6 § 1 (δίκαιο και διάρκεια της διαδικασίας) της Σύμβασης και μία παραβίαση του άρθρου 1 του Πρωτοκόλλου αριθ. 1.
4. Στις 22 Φεβρουαρίου 2013, η προσφυγή κοινοποιήθηκε στην Κυβέρνηση.

ΩΣ ΠΡΟΣ ΤΑ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΑ ΠΕΡΙΣΤΑΤΙΚΑ

Ι. ΟΙ ΣΥΝΘΗΚΕΣ ΤΗΣ ΥΠΟΘΕΣΗΣ

5. Οι προσφεύγουσες έχουν γεννηθεί το 1919 και το 1949 αντίστοιχα και είναι κάτοικοι Αθηνών. Η δεύτερη προσφεύγουσα είναι κόρη της πρώτης και κατέλαβε την ψιλή κυριότητα του επιδικού οικοπέδου μετά τον θάνατο του πατέρα της Π. Μ..

Α. Η απαλλοτρίωση του οικοπέδου των προσφευγουσών και οι διαδικασίες προσδιορισμού της αποζημίωσης και αναγνώρισης των δικαιούχων

6. Με απόφαση της 26 Ιουνίου 1976, οι Υπουργοί Οικονομίας και Δημοσίων Έργων προέβησαν, ενόψει της διαπλάτυνσης της εθνικής οδού που συνδέει τα Ίσθμια με την Επίδαυρο, στην απαλλοτρίωση πολλών ακινήτων με συνολική επιφάνεια 97.460 τετραγωνικά μέτρα, μεταξύ των οποίων και ένα οικόπεδο που φέρεται να ανήκε στον κ. Π. Μ. – τον σύζυγο της πρώτης προσφεύγουσας – καθώς και στην πρώτη προσφεύγουσα, επιφανείας 4.550 τετραγωνικών μέτρων.
7. Το 1977, το Δημόσιο ζήτησε από το Μονομελές Πρωτοδικείο Ναυπλίου να ορίσει την προσωρινή τιμή μονάδος της αποζημίωσης της απαλλοτρίωσης για το οικόπεδο των προσφευγουσών. Με την απόφαση αριθ. 240/1977 της 6 Ιουλίου 1977, το δικαστήριο την όρισε σε 130 δραχμές/τ.μ.
8. Με την απόφασή του αριθ. 117/1978 της 19 Απριλίου 1978, το Εφετείο Ναυπλίου όρισε στο ίδιο επίπεδο την οριστική τιμή μονάδος της αποζημίωσης.
9. Στις 21 Δεκεμβρίου 1978, το Δημόσιο κατέθεσε ένα συνολικό ποσό 7.908.850 δραχμών στο Ταμείο Παρακαταθηκών και Δανείων, ως αποζημίωση απαλλοτρίωσης, υπέρ των προσώπων που θα αναγνωρίζονταν ως δικαιούχοι της τελευταίας. Η αποζημίωση αυτή βρίσκεται πάντοτε κατατεθειμένη στο πιο πάνω αναφερόμενο Ταμείο χωρίς όμως να προσαυξηθεί με τους τόκους, αφού μία τέτοια ενέργεια απαιτεί την άσκηση μιας ειδικής αγωγής.
10. Λίγο αργότερα, το 1979, το Δημόσιο κατέλαβε το οικόπεδο των προσφευγουσών και προχώρησε στην διαπλάτυνση της εθνικής οδού.
11. Με την απόφαση αριθ. 78/1979 της 9 Μαρτίου 1979, η οποία εκδόθηκε σύμφωνα με την ταχεία διαδικασία του κώδικα απαλλοτριώσεων, το Πρωτοδικείο Ναυπλίου αναγνώρισε ως δικαιούχους του δικαιώματος σε αποζημίωση πολλούς κυρίους των απαλλοτριωθέντων οικοπέδων, αλλά όχι την πρώτη προσφεύγουσα, σύζυγο του Π. Μ., ούτε και τον τελευταίο. Ως προς αυτήν, το δικαστήριο ανέστειλε την απόφασή του για τον λόγο ότι, κατά την συζήτηση, ο πληρεξούσιος του Δημοσίου είχε ισχυριστεί προφορικά ότι το επίδικο οικόπεδο αποτελούσε τμήμα δημόσιας δασικής έκτασης. Το ζήτημα του δικαιώματος κυριότητάς τους επί του επιδικού οικοπέδου έπρεπε έτσι, όπως έκρινε το δικαστήριο, να ρυθμιστεί βάσει μιας χωριστής διαδικασίας ενώπιον των πολιτικών δικαστηρίων.
12. Κατόπιν της απόφασης αυτής του Μονομελούς Πρωτοδικείου, ο Π. Μ. και η σύζυγός του, η πρώτη προσφεύγουσα, κατέθεσαν στις 29 Μαΐου 1984, δυνάμει του άρθρου 24 § 4 του διατάγματος 797/1971, ενώπιον του ιδίου δικαστηρίου μία αγωγή αναγνώρισης του δικαιώματος κυριότητάς τους.

13. Με την με αριθμό 51/1985 προδικαστική απόφασή του της 18 Φεβρουαρίου 1985, το δικαστήριο διέταξε την διεξαγωγή συμπληρωματικών αποδείξεων. Η διαδικασία της διεξαγωγής αποδείξεων άρχισε, με πρωτοβουλία των προσφευγουσών, στις 14 Ιανουαρίου 1986 και περατώθηκε τον Μάρτιο 1987. Το δικαστήριο διεξήγαγε πέντε συνεδριάσεις, ήτοι στις 8 Απριλίου, στις 11 Νοεμβρίου και στις 2 Δεκεμβρίου 1986 και στις 10 Φεβρουαρίου και στις 7 Μαρτίου 1987. Ορισμένες συζητήσεις αναβλήθηκαν: με κοινό αίτημα των διαδίκων γι' αυτήν της 17 Ιουνίου 1986, η οποία αναβλήθηκε για τις 11 Νοεμβρίου 1986, ή μετά από αίτηση του αντιδίκου των προσφευγουσών για εκείνη της 20 Δεκεμβρίου 1986, η οποία αναβλήθηκε για τις 20 Ιανουαρίου 1987.

14. Στις 11 Μαρτίου 1988, το δικαστήριο διέταξε μία πραγματογνωμοσύνη προκειμένου να ελεγχθεί αν το επίδικο οικοπέδο συμπεριλαμβανόταν, στο σύνολό του ή εν μέρει, στον τίτλο ιδιοκτησίας που επικαλούνταν ο Π. Μ. και η πρώτη προσφεύγουσα. Η πραγματογνωμοσύνη κατατέθηκε στις 9 Νοεμβρίου 1988.

15. Με την απόφαση με αριθμό 106/1989 της 19 Δεκεμβρίου 1989, το Μονομελές Πρωτοδικείο Ναυπλίου αναγνώρισε την πρώτη προσφεύγουσα ως κυρία ενός τμήματος 3.300 τ.μ. του επιδίκου οικοπέδου. Εν τούτοις, στηριζόμενο στην πιο πάνω αναφερόμενη πραγματογνωμοσύνη, το δικαστήριο σημείωσε ότι μόνον ένα τμήμα 2.406 τ.μ. του επιδίκου οικοπέδου είχε πραγματικά απαλλοτριωθεί.

16. Στις 7 Ιουνίου 1990, το Δημόσιο άσκησε έφεση κατά της απόφασης με αριθμό 106/1989 ενώπιον του Εφετείου Ναυπλίου. Στις 25 Φεβρουαρίου 1992, με πρωτοβουλία του Δημοσίου, η συζήτηση ορίστηκε για τις 20 Ιανουαρίου 1993. Την ημερομηνία αυτή, η συζήτηση αναβλήθηκε για τις 17 Νοεμβρίου 1993 μετά από αίτημα του Δημοσίου και εξαιτίας της απουσίας των προσφευγουσών.

17. Με προδικαστική απόφαση της 16 Δεκεμβρίου 1993, το Εφετείο διέταξε μία νέα πραγματογνωμοσύνη λόγω των αμφιβολιών ως προς την ακριβή φύση του επιδίκου οικοπέδου. Η διεξαγωγή της πραγματογνωμοσύνης αφέθηκε στην πρωτοβουλία του επιμελέστερου των διαδίκων. Αυτή η προδικαστική απόφαση κοινοποιήθηκε στον πραγματογνώμονα από τις προσφεύγουσες στην αρχή του έτους 1999.

18. Ο πραγματογνώμων συνέταξε την πραγματογνωμοσύνη του τον Μάρτιο 2002.

19. Η συζήτηση έλαβε χώρα στις 12 Απριλίου 2002.

20. Με την απόφαση με αριθμό 337/2003 της 26 Ιουνίου 2003, το Εφετείο Ναυπλίου απέρριψε την έφεση του Δημοσίου. Η απόφαση αυτή κατέστη αμετάκλητη στις 10 Μαρτίου 2004, δεδομένου ότι το Δημόσιο δεν άσκησε αίτηση αναίρεσης.

21. Στις 8 Ιουλίου 2004, οι προσφεύγουσες κατέθεσαν ενώπιον του Δικαστηρίου μία προσφυγή (αριθ. 27851/04), η οποία κηρύχθηκε απαράδεκτη στις 24 Ιουνίου 2005 λόγω μη τήρησης της εξάμηνης προθεσμίας.

B. Η αγωγή των προσφευγουσών για την αναπροσαρμογή της χορηγηθείσας αποζημίωσης ή για την επιδίκαση αποζημίωσης για την απώλεια της χρήσης της κυριότητας

22. Στις 29 Δεκεμβρίου 2005, οι προσφεύγουσες κατέθεσαν ενώπιον του Εφετείου Ναυπλίου μία αγωγή με την οποία ζήτησαν «την αναπροσαρμογή της αποζημίωσης ή τον προσδιορισμό μιας οριστικής τιμής με την σημερινή αξία». Υποστήριζαν ότι, εξαιτίας του γεγονότος ότι η απόφαση αριθ. 78/1979 δεν τις είχε αναγνωρίσει ως δικαιούχους του δικαιώματος σε αποζημίωση για το απαλλοτριωθέν ακίνητο, γεγονός την αιτία του οποίου απέδιδαν στην παράνομη συμπεριφορά του Δημοσίου, αυτές είχαν στερηθεί, τότε, του ποσού των 429.000 δραχμών (1.258,98 ευρώ). Ειδικότερα, εξέθεταν ότι η αδυναμία είσπραξης της αποζημίωσης αυτής οφειλόταν:

«-στην παράνομη συμπεριφορά του Δημοσίου, το οποίο, ενώ είχε εκδώσει την πράξη απαλλοτρίωσης και ανέφερε στο κτηματογραφικό διάγραμμα τα ονόματά μας ως κυρίων του οικοπέδου (...), υποστήριξε, αιφνιδίως και κατά τρόπο αβάσιμο, ανεύθυνο και παράνομο, κατά την συζήτηση ενώπιον του Πρωτοδικείου, δικαιώματα κυριότητας επί του οικοπέδου αυτού, χωρίς να προσκομίσει οποιοδήποτε αποδεικτικό στοιχείο ικανό να καταστήσει ισχυρά πιθανολογούμενο το δικαίωμα κυριότητάς του ή οποιοδήποτε άλλο εμπράγματο δικαίωμα.

-στην εσφαλμένη απόφαση του Μονομελούς Πρωτοδικείου Ναυπλίου, κατά την διαδικασία αναγνώρισης των δικαιούχων του δικαιώματος σε αποζημίωση, να αναστείλει την έκδοση απόφασης και να παραπέμψει την υπόθεση στην τακτική διαδικασία χωρίς να εξετάσει την περίπτωση μας και να μας αναγνωρίσει ως δικαιούχους του δικαιώματος σε αποζημίωση (...),

-στην διάρκεια (είκοσι έτη) της διαδικασίας αναγνώρισης του δικαιώματος κυριότητάς μας, εξαιτίας ειδικότερα του υφισταμένου δικαστικού

συστήματος, της πλήρους αδιαφορίας του Δημοσίου (...), το οποίο δεν υιοθέτησε κάποιο μέτρο για την επιτάχυνση της διαδικασίας μετά την κατάθεση της έφεσής του, αλλά και στα προβλήματα τα οποία εμείς, οι ιδιοκτήτριες, αντιμετωπίσαμε, όπως ειδικότερα τα έξοδα για την συνέχιση της διαδικασίας, τον θάνατο του συζύγου της πρώτης προσφεύγουσας, την αναβλητικότητα των πραγματογνωμόνων, των απεργιών των δικηγόρων, κλπ.»

23. Με το κύριο αίτημά τους, οι προσφεύγουσες ζητούσαν το ποσό της οριστικής αποζημίωσης, αναπροσαρμοσμένο και προσαυξημένο κατά τους τόκους με κεφαλαιοποίηση ανά εξάμηνο (495.204,83 ευρώ) ή σε κάθε τέλος χρόνου (358.790,89 ευρώ) και με το ισχύον επιτόκιο, από την δημοσίευση της απόφασης της 8 Μαρτίου 1979. Ζητούσαν επίσης, επικουρικός και σε περίπτωση απόρριψης του κυρίου αιτήματος, μία αποζημίωση για την απώλεια της χρήσης του ακινήτου τους από το 1979 (396.204,83 ευρώ), καθώς και ένα ποσό για ηθική βλάβη (50.000 ευρώ) και ένα ποσό για τα δικαστικά έξοδα (8.210 ευρώ). Επικαλέστηκαν, μεταξύ άλλων, τις αποφάσεις του Δικαστηρίου *Τσιρικάκης κατά Ελλάδα*ς της 17 Ιανουαρίου 2002, *Χατζητάκης κατά Ελλάδα*ς της 11 Απριλίου 2002 και *Ζαχαράκης κατά Ελλάδα*ς της 13 Ιουλίου 2006.

24. Οι προσφεύγουσες υποστήριζαν ότι η αγωγή τους δεν συνιστούσε αγωγή αποζημίωσης στην βάση του άρθρου 105 του Εισαγωγικού Νόμου του Αστικού Κώδικα – οπότε θα υπάγονταν στην αρμοδιότητα των διοικητικών δικαστηρίων – αλλά συνιστούσε μία αγωγή αναπροσαρμογής της χορηγηθείσας αποζημίωσης και, επικουρικός, μία αγωγή προσδιορισμού της επικαιροποιημένης οριστικής τιμής μονάδος της αποζημίωσης. Η αγωγή αυτή συνοδευόταν από ένα αίτημα αποζημίωσης για την απώλεια της χρήσης της ιδιοκτησίας τους, στην βάση του άρθρου 17 § 1 του Συντάγματος και του άρθρου 1 του Πρωτοκόλλου αριθ. 1. Κατ'αυτές, το Εφετείο Ναυπλίου ήταν αρμόδιο να αποφανθεί επί του συνόλου των ζητημάτων αυτών, λαμβανομένων υπόψη των αποφάσεων *Azas κατά Ελλάδα*ς της 19 Σεπτεμβρίου 2002, *Ευσταθίου-Μιχαηλίδης και Cie Motel America κατά Ελλάδα*ς της 10 Ιουλίου 2003 και των αποφάσεων της Ολομέλειας του Αρείου Πάγου.

25. Η συζήτηση έλαβε χώρα στις 20 Σεπτεμβρίου 2006.

26. Με απόφαση (αριθ. 67/2007) της 28 Φεβρουαρίου 2007, το Εφετείο Ναυπλίου κήρυξε εαυτό αναρμόδιο για τον λόγο ότι η αγωγή τους δεν συνιστούσε αίτηση προσδιορισμού της αποζημίωσης της απαλλοτρίωσης, αλλά μία αγωγή αποζημίωσης

κατά του Δημοσίου, υπαγόμενη στην αρμοδιότητα των διοικητικών δικαστηρίων. Το Εφετείο αποφάνθηκε ως εξής:

«(...) Από την διατύπωση του άρθρου 17 § 4 του Συντάγματος προκύπτει ότι τα πολιτικά δικαστήρια είναι αρμόδια να προσδιορίσουν την αποζημίωση την οφειλόμενη στον ιδιοκτήτη εξαιτίας της αναγκαστικής απαλλοτρίωσης του ακινήτου του. Δεν μπορεί να συναχθεί από την διάταξη αυτή ότι τα πολιτικά δικαστήρια είναι αρμόδια να δικάσουν οποιαδήποτε διαφορά εγειρόμενη με την ευκαιρία της απαλλοτρίωσης και έχουσα ως αντικείμενο μία αποζημίωση λόγω παρανόμων πράξεων των οργάνων της διοίκησης κατά την άσκηση των καθηκόντων τους στην προαναφερόμενη διαδικασία. Συνεπώς, τα πολιτικά δικαστήρια δεν είναι αρμόδια να εξετάσουν μία αγωγή στην βάση του άρθρου 105 του Εισαγωγικού Νόμου του Αστικού Κώδικα (...) στο πλαίσιο της διαδικασίας [της απαλλοτρίωσης] (...). Λαμβανομένου υπόψη του περιεχομένου και των αξιώσεων που παρατίθενται σε αυτό, το δικόγραφο των προσφευγουσών, με το οποίο ζητείται η επιδίκαση μιας αποζημίωσης εξαιτίας των παρανόμων πράξεων του Δημοσίου (...), έχει τον χαρακτήρα αγωγής αποζημίωσης στην βάση του πιο πάνω αναφερομένου άρθρου 105 και υπάγεται επομένως στην αρμοδιότητα των διοικητικών δικαστηρίων. Το δικόγραφο πρέπει επομένως να απορριφθεί ελλείψει αρμοδιότητας του παρόντος δικαστηρίου (...).»

27. Στις 6 Σεπτεμβρίου 2007, οι προσφεύγουσες άσκησαν αίτηση αναίρεσης. Υποστήριζαν ότι ο σκοπός της αγωγής τους ενώπιον του Εφετείου Ναυπλίου ήταν η αναπροσαρμογή της αποζημίωσης της απαλλοτρίωσης (μέσω είτε μιας κεφαλαιοποίησης των τόκων είτε του ορισμού μιας νέας οριστικής τιμής μονάδας) καθώς και η επιδίκαση μιας αποζημίωσης για την απώλεια της χρήσης. Κατ'αυτές, εσφαλμένα κρίθηκε από το Εφετείο ότι επρόκειτο για αγωγή στην βάση του άρθρου 105 του Εισαγωγικού Νόμου του Αστικού Κώδικα. Αναφέρονταν στα άρθρα 6 § 1 της Σύμβασης και 1 του Πρωτοκόλλου αριθ. 1 και επικαλούνταν τις πιο πάνω αναφερόμενες αποφάσεις του Δικαστηρίου και του Αρείου Πάγου.

28. Αρχικά ορισθείσα για τις 10 Οκτωβρίου 2008, η συζήτηση αναβλήθηκε για τις 27 Μαρτίου 2009.

29. Στις 4 Ιουνίου 2009, ο Άρειος Πάγος απέρριψε την αίτηση (απόφαση αριθ. 1471/2009). Έκρινε ότι η αγωγή των προσφευγουσών αποτελούσε πράγματι αγωγή στην βάση του πιο πάνω αναφερομένου άρθρου 105, διότι είχε ως αντικείμενο την

αποζημίωση ιδιωτών και την επιδίκαση αποζημίωσης για ηθική βλάβη εξαιτίας παρανόμων πράξεων που τελέστηκαν από τα όργανα του Δημοσίου κατά την άσκηση των καθηκόντων τους μέσα στο πλαίσιο μιας απαλλοτριώσης, πράξεων οι οποίες είχαν λάβει χώρα μετά τον ορισμό της τιμής μονάδος για το απαλλοτριωθέν ακίνητο, και ότι, κατά συνέπεια, τα αρμόδια να την δικάσουν δικαστήρια ήταν τα διοικητικά δικαστήρια και όχι το εφετείο.

II. ΤΟ ΕΦΑΡΜΟΣΤΕΟ ΕΘΝΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ ΚΑΙ Η ΠΡΑΚΤΙΚΗ

30. Το άρθρο 105 του Εισαγωγικού Νόμου του Αστικού Κώδικα έχει ως εξής:
- «Για παράνομες πράξεις ή παραλείψεις των οργάνων του δημοσίου κατά την άσκηση της δημόσιας εξουσίας που τους έχει ανατεθεί, το δημόσιο ενέχεται σε αποζημίωση, εκτός αν η πράξη ή η παράλειψη έγινε κατά παράβαση διάταξης, που υπάρχει για χάρη του γενικού συμφέροντος. Μαζί με το δημόσιο ευθύνεται εις ολόκληρον και το υπαίτιο πρόσωπο, με την επιφύλαξη των ειδικών διατάξεων για την ευθύνη των υπουργών.»

B. Οι σχετικές με τις απαλλοτριώσεις διατάξεις

31. Το άρθρο 17 του Συντάγματος ορίζει:
- «1. Η ιδιοκτησία τελεί υπό την προστασία του Κράτους, τα δικαιώματα όμως που απορρέουν από αυτή δεν μπορούν να ασκούνται σε βάρος του γενικού συμφέροντος.
2. Κανένας δεν στερείται την ιδιοκτησία του, παρά μόνο για δημόσια οφέλεια που έχει αποδειχθεί με τον προσήκοντα τρόπο, όταν και όπως ο νόμος ορίζει, και πάντοτε αφού προηγηθεί πλήρης αποζημίωση, που να ανταποκρίνεται στην αξία την οποία είχε το απαλλοτριούμενο κατά το χρόνο της συζήτησης στο δικαστήριο για τον προσωρινό προσδιορισμό της αποζημίωσης. Αν ζητηθεί απευθείας ο οριστικός προσδιορισμός της αποζημίωσης, λαμβάνεται υπόψη η αξία κατά το χρόνο της σχετικής συζήτησης στο δικαστήριο. Αν η συζήτηση για τον οριστικό προσδιορισμό της αποζημίωσης διεξαχθεί μετά την παρέλευση έτους από τη συζήτηση για τον προσωρινό προσδιορισμό, τότε για τον προσδιορισμό της αποζημίωσης λαμβάνεται υπόψη η αξία κατά το χρόνο της συζήτησης για τον οριστικό

προσδιορισμό. Στην απόφαση κήρυξης πρέπει να δικαιολογείται ειδικά η δυνατότητα κάλυψης της δαπάνης αποζημίωσης.

(...)

4. Η αποζημίωση ορίζεται πάντοτε από τα πολιτικά δικαστήρια (...) Νόμος μπορεί να προβλέπει την εγκαθίδρυση ενιαίας δικαιοδοσίας κατά παρέκκλιση από το άρθρο 94, για όλες τις διαφορές και υποθέσεις που σχετίζονται με απαλλοτρίωση, καθώς και την κατά προτεραιότητα διεξαγωγή των σχετικών δικών (...) Πριν καταβληθεί η οριστική ή προσωρινή αποζημίωση διατηρούνται ακέραια όλα τα δικαιώματα του ιδιοκτήτη και δεν επιτρέπεται η κατάληψη. (...) Η αποζημίωση που ορίστηκε καταβάλλεται υποχρεωτικά το αργότερο μέσα σε ενάμισι έτος από τη δημοσίευση της απόφασης για τον προσωρινό προσδιορισμό της αποζημίωσης και, σε περίπτωση απευθείας αίτησης για οριστικό προσδιορισμό της αποζημίωσης, από τη δημοσίευση της σχετικής απόφασης του δικαστηρίου, διαφορετικά η απαλλοτρίωση αίρεται αυτοδικαίως. (...)»

32. Το νομοθετικό διάταγμα 797/1971 των 30 Δεκεμβρίου 1970-1^{ns} Ιανουαρίου 1971 σχετικά με τις απαλλοτριώσεις συνιστά την θεμελιώδη νομοθεσία που θέτει σε εφαρμογή αυτές τις συνταγματικές αρχές. Το κεφάλαιο Ε προβλέπει μία ιδιαίτερη διαδικασία για την δικαστική αναγνώριση των δικαιούχων της αποζημίωσης. Το αρμόδιο δικαστήριο για την αναγνώριση αυτή είναι ένας μοναδικός δικαστής του πρωτοδικείου στην περιφέρεια του οποίου βρίσκεται το απαλλοτριούμενο ακίνητο (άρθρο 26). Σύμφωνα με το άρθρο 27 § 1, το δικαστήριο προβαίνει σε αυτήν βάσει των πληροφοριών οι οποίες αναγράφονται στο κτηματογραφικό διάγραμμα και στον πίνακα των ιδιοκτητών που εκπονούνται από έναν αρμόδιο μηχανικό, νόμιμα εγκεκριμένο από τις υπηρεσίες του Υπουργείου Δημοσίων Έργων, καθώς και οποιουδήποτε άλλου στοιχείου το οποίο προσκομίζεται από τους διαδίκους ή εξετάζεται αυτεπαγγέλτως. Η απόφαση η οποία εκδίδεται στην λήξη της διαδικασίας αυτής δεν επιδέχεται οποιοδήποτε ένδικο μέσο (άρθρο 27 § 6).

33. Το άρθρο 27 § 4 του διατάγματος προβλέπει ότι το δικαστήριο αναστέλλει την απόφασή του σχετικά με την αναγνώριση του δικαιώματος σε αποζημίωση όταν προκύπτει από την διαδικασία ή μία δήλωση γενόμενη από το Δημόσιο στην συζήτηση ότι το Δημόσιο ισχυρίζεται ότι έχει δικαιώματα κυριότητας επί της απαλλοτριωθείσας έκτασης. Στην περίπτωση αυτή, τα δικαιώματα αυτά καθορίζονται δια της δικαστικής οδού, σύμφωνα με τον κώδικα πολιτικής δικονομίας, μετά από μία

αγωγή ασκούμενη από το Δημόσιο ή από οποιοδήποτε πρόσωπο το οποίο επιθυμεί να αναγνωριστεί ως δικαιούχος της αποζημίωσης.

34. Στην απόφασή του αριθ. 31/2008 της 3 Δεκεμβρίου 2008, το Ανώτατο Ειδικό Δικαστήριο (επιφορτισμένο από το Σύνταγμα να επιλύει τις συγκρούσεις της νομολογίας) έκρινε ότι τα πολιτικά δικαστήρια είναι αρμόδια να δικάζουν αγωγές αποζημίωσης κατά του Δημοσίου εξαιτίας παρανόμων πράξεων ή παραλείψεων των οργάνων του (άρθρο 105 του Εισαγωγικού Νόμου του Αστικού Κώδικα), όταν οι αξιώσεις έχουν γεννηθεί και έχουν καταστεί απαιτητές πριν τις 11 Ιουνίου 1985. Αντιθέτως, οι αγωγές αυτές υπάγονται στην αρμοδιότητα των διοικητικών δικαστηρίων όταν οι αξιώσεις έχουν γεννηθεί και έχουν καταστεί απαιτητές μετά την 11 Ιουνίου 1985.

Γ. Ο προσδιορισμός της αποζημίωσης της απαλλοτρίωσης από τα πολιτικά δικαστήρια μέσα στο πλαίσιο μιας ενιαίας διαδικασίας

35. Μετά την απόφαση *Azas κατά Ελλάδας* (αριθ. 5092/99, 19 Σεπτεμβρίου 2002), θεσπίστηκε στην βάση του άρθρου 17 § 4 του Συντάγματος και του άρθρου 1 § 1 του νομοθετικού διατάγματος της 21 Δεκεμβρίου 2001 (κυρωθέντος από το άρθρο 1 του νόμου 2990/2002), ένα ενιαίο και αποκλειστικό σύστημα προσδιορισμού της αποζημίωσης που οφείλεται σε έναν ιδιοκτήτη του οποίου το ακίνητο απαλλοτριώνεται.

36. Με την με αριθμό 10/2004 απόφασή του, η Ολομέλεια του Αρείου Πάγου έκρινε ότι η διαδικασία προσδιορισμού της αποζημίωσης πρέπει να καλύπτει το ζήτημα της αποζημίωσης στο σύνολό της, δηλαδή την επιδίκαση μιας αποζημίωσης σε αναλογία με την αξία του απαλλοτριουμένου ακινήτου, την τυχόν ύπαρξη μιας ωφέλειας για τον ιδιοκτήτη από την αποζημίωση (και που θα μπορούσε να έχει επίπτωση στις αξιώσεις του τελευταίου), οποιοδήποτε άλλο συναφές ζήτημα σχετιζόμενο με την απαλλοτρίωση και τα δικαστικά έξοδα. Ο περιορισμός της αρμοδιότητας του εφετείου στον μόνο προσδιορισμό της αποζημίωσης και της ειδικής αποζημίωσης του άρθρου 13 § 4 του νόμου 2882/2001, η οποία προβλέπεται από τα άρθρα 17 § 1 του νομοθετικού διατάγματος 797/1971 και 18 § 1 του νόμου 2882/2001, δεν είναι συμβατός με το άρθρο 1 του Πρωτοκόλλου αριθ. 1. Κατά συνέπεια, σε περίπτωση αίτησης οριστικού προσδιορισμού της αποζημίωσης της απαλλοτρίωσης, το εφετείο είναι αρμόδιο να εξετάσει συνολικά: (α) την επιδίκαση μιας αποζημίωσης σε αναλογία με την αξία του απαλλοτριουμένου ακινήτου, (β) το

ποσό της αποζημίωσης για την υποτίμηση του τμήματος του οικοπέδου που δεν απαλλοτριώθηκε, (γ) την αναγνώριση των δικαιούχων της αποζημίωσης, (δ) την τυχόν ύπαρξη ωφέλειας, η οποία συνδέεται με την απαλλοτρίωση, για τον ιδιοκτήτη, το υπόλοιπο της ιδιοκτησίας του οποίου βρίσκεται πλέον με πρόσοψη στην εθνική οδό, και την τυχόν υποχρέωσή του να συμμετάσχει στα έξοδα της απαλλοτρίωσης, (ε) την αίτηση καθορισμού των δικαστικών εξόδων.

37. Αυτή η ερμηνευτική προσέγγιση των σχετικών νομοθετικών διατάξεων που ακολουθήθηκε στην απόφαση αυτή από την Ολομέλεια του Αρείου Πάγου κατέστη πάγια νομολογία: αποφάσεις του Αρείου Πάγου αριθ. 851/2004, 52/2006, 152/2006, 1238/2006, 1060/2008, 1780/2008, 1781/2008, 174/2009, 383/2009, 739/2009, 912/2009, 985/2009, 1425/2009 και 1780/2009.

Δ. Ο νόμος 2882/2001 που θέσπισε τον κώδικα απαλλοτριώσεων ακινήτων

38. Στο άρθρο 26 § 3 ο νέος νόμος προβλέπει:

«Οποιοσδήποτε από τους διαδίκους μπορεί, είτε με δικόγραφο κοινοποιούμενο στους αντιδίκους δεκαπέντε τουλάχιστον ημέρες πριν από τη συζήτηση της αίτησης για τον προσωρινό καθορισμό της αποζημίωσης (...), να ζητήσει να γίνει η αναγνώριση των δικαιούχων της αποζημίωσης με την ίδια απόφαση.»

III. ΟΙ ΑΠΟΦΑΣΕΙΣ ΤΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ ΥΠΟΥΡΓΩΝ ΤΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΗΣ

39. Στην απόφασή της CM/ResDH(2011)217 σχετικά με την εκτέλεση των αποφάσεων *Azas κατά Ελλάδα*ς (προαναφερθείσα) και *Ζαχαράκης κατά Ελλάδα*ς (αριθ. 17305/02, 13 Ιουλίου 2006), η Επιτροπή Υπουργών διαπίστωσε:

«Σε πολλές αποφάσεις που εκδόθηκαν μετά το 2004, ο Άρειος Πάγος ευθυγραμμίστηκε με τις διαπιστώσεις του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου (μετά την απόφαση αριθ. 10/2004 του Αρείου Πάγου, η οποία αποτελεί σήμερα την πάγια νομολογία, για παράδειγμα στις αποφάσεις 781/2010 ή 591/2009):

i) Ως προς τις απαιτήσεις του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου σχετικά με μία «συνολική εκτίμηση» των συνεπειών μιας απαλλοτρίωσης, το δικαστήριο μπορεί πλέον να αποφανθεί στο πλαίσιο μιας ενιαίας διαδικασίας επί των ακολούθων σημείων:

-συνολικό ποσό της αποζημίωσης αντιστοιχούσας στην αξία του απαλλοτριουμένου ακινήτου (Άρειος Πάγος, σε ολομέλεια, αριθ. 10/2004, καθώς και αποφάσεις αριθ. 1060/2008, 627/2007 και 641/2004),

-ποσό αποζημίωσης λόγω της υποτίμησης του τμήματος του ακινήτου που δεν απαλλοτριώθηκε (Άρειος Πάγος, σε ολομέλεια, αριθ. 31/2005, και 431/2008, 1054/2008, 2/2007 – Εφετείο Αθηνών αριθ. 2472/2005, 1333/2005),

-αναγνώριση της ιδιότητας του κυρίου,

-απόδειξη ή μη του πλουτισμού του κυρίου [ενός] ακινήτου γειτονικού προς μία νέα οδό εξαιτίας της κατασκευής της τελευταίας,

-καθορισμός του ποσού των εξόδων και της δικαστικής δαπάνης. Αυτά μπορούν να υπολογιστούν μέχρι ένα ποσοστό 4% κατά μέγιστο όριο της αποζημίωσης που επιδικάζεται για την απαλλοτρίωση και δεν περιορίζονται πλέον σε συγκεκριμένο ποσό,

(...)

(iii) Το άρθρο 13 § 1, όπως τροποποιήθηκε από τον νόμο 2971/2001, προβλέπει ότι «αν η συζήτηση του δικαστηρίου για την οριστική επιδίκαση της αποζημίωσης λαμβάνει χώρα περισσότερο από ένα έτος μετά την συζήτηση κατά την οποία ορίστηκε το προσωρινό ποσό, για τον υπολογισμό του ύψους της αποζημίωσης λαμβάνεται υπόψη η αξία του απαλλοτριουμένου ακινήτου κατά τον χρόνο της συζήτησης στην οποία ορίζεται η οριστική αποζημίωση». Η διάταξη αυτή καθώς και οι διαπιστώσεις του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου επικυρώνονται από μία πάγια νομολογία (Άρειος Πάγος αριθ. 721/2009 και 997/2009).»

40. Στην απόφασή της CM/ResDH(2011)10 σχετικά με την εκτέλεση της απόφασης *Μάλαμα κατά Ελλάδας* (αριθ. 43622/98, 1^η Μαρτίου 2001), η Επιτροπή Υπουργών διαπίστωσε:

«Η Ελλάδα θέσπισε (...) τον νόμο 2882/2001 (Κώδικας απαλλοτριώσεων όπως τροποποιήθηκε από τον νόμο 2985/2002) για την διαδικασία απαλλοτρίωσης των ακινήτων. Μετά την θέση σε ισχύ του προαναφερομένου Κώδικα απαλλοτριώσεων, η αποδεικτική φάση της διαδικασίας συντμήθηκε. Επίσης, ένας νέος νόμος καθορίζει αυστηρές προθεσμίες για τις διαδικασίες: οι αποφάσεις απαλλοτριώσεων πρέπει να λαμβάνονται και να κοινοποιούνται στα ενδιαφερόμενα πρόσωπα εντός συγκεκριμένων προθεσμιών. Ο νόμος

καθώς και μία καθιερωμένη νομολογία επιτρέπουν πλέον την συνένωση των διαδικασιών των σχετικών με την αναγνώριση του δικαιώματος κυριότητας και με τον υπολογισμό της αποζημίωσης. Σε περίπτωση καθυστέρησης (της) πληρωμής της αποζημίωσης, το ενδιαφερόμενο πρόσωπο μπορεί να λάβει μία πρόσθετη αποζημίωση, εφόσον δεν ευθύνεται για την καθυστέρηση.»

ΩΣ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΝΟΜΟ

I. ΕΠΙ ΤΗΣ ΕΠΙΚΑΛΟΥΜΕΝΗΣ ΠΑΡΑΒΙΑΣΗΣ ΤΟΥ ΑΡΘΡΟΥ 6 § 1 ΤΗΣ ΣΥΜΒΑΣΗΣ

41. Οι προσφεύγουσες παραπονούνται για την διάρκεια της διαδικασίας της σχετικής με την απαλλοτριώσή τους και με την αποζημίωσή τους. Θεωρούν ότι υπήρξε παραβίαση του άρθρου 6 § 1 της Σύμβασης, το οποίο έχει ως εξής:

«Παν πρόσωπον έχει δικαίωμα όπως η υπόθεσίς του δικασθεί (...) εντός λογικής προθεσμίας υπό (...) δικαστηρίου, το οποίον θα αποφασίση (...) επί των αμφισβητήσεων επί των δικαιωμάτων και υποχρεώσεων του αστικής φύσεως (...)»

42. Η Κυβέρνηση καλεί το Δικαστήριο να κηρύξει απαράδεκτο για μη τήρηση της εξάμηνης προθεσμίας το τμήμα της αιτίας των προσφευγουσών που αφορά την διαδικασία αναγνώρισης του δικαιώματος κυριότητάς τους. Αυτή η διαδικασία, η οποία άρχισε στις 29 Μαΐου 1984 και περατώθηκε στις 26 Ιουνίου 2003, είναι διακεκριμένη από την μεταγενέστερη διαδικασία, η οποία αφορούσε την αναπροσαρμογή της επιδικασθείσας αποζημίωσης και διεξήχθη μεταξύ της 29 Δεκεμβρίου 2005 και της 4 Ιουνίου 2009.

43. Οι προσφεύγουσες υποστηρίζουν ότι οι δύο διαδικασίες πρέπει να εξετασθούν ως σύνολο, διότι η διαδικασία αναγνώρισης του δικαιώματος κυριότητάς τους ήταν προϋπόθεση της διαδικασίας αναπροσαρμογής της αποζημίωσης.

44. Το Δικαστήριο κρίνει ότι οι δύο διαδικασίες διακρίνονται από το αντικείμενό τους και από την φύση των αιτημάτων των προσφευγουσών: αυτή που άρχισε στις 29 Μαΐου 1984 και περατώθηκε στις 26 Ιουνίου 2003 αφορούσε την αναγνώριση του δικαιώματος κυριότητας των προσφευγουσών επί του απαλλοτριωθέντος ακινήτου, ενώ εκείνη που άρχισε στις 29 Δεκεμβρίου 2005 και περατώθηκε στις 4 Ιουνίου 2009 αφορούσε την αναπροσαρμογή της επιδικασθείσας αποζημίωσης. Όμως, η πρώτη έχει ήδη αποτελέσει το αντικείμενο μιας εξέτασης ενώπιον του Δικαστηρίου το 2005 και η

σχετική αιτίαση απορρίφθηκε λόγω μη τήρησης της εξάμηνης προθεσμίας. Σε ό,τι αφορά την δεύτερη, η οποία διήρκεσε τρία έτη και πέντε μήνες για δύο βαθμούς δικαιοδοσίας, το Δικαστήριο δεν σημειώνει κάποια περίοδο απραξίας κατ'αυτήν, με εξαίρεση την αναβολή της συζήτησης ενώπιον του Αρείου Πάγου. Διαπιστώνει πάντως ότι η αναβολή αυτή δεν επιμήκυνε δυσανάλογα την διαδικασία ενώπιον του δικαστηρίου αυτού.

45. Έπεται ότι η αιτίαση αυτή πρέπει να κηρυχθεί απαράδεκτη και απορρίφθηκε κατ'εφαρμογήν του άρθρου 35 §§ 3 και 4 της Σύμβασης.

II. ΕΠΙ ΤΗΣ ΕΠΙΚΑΛΟΥΜΕΝΗΣ ΠΑΡΑΒΙΑΣΗΣ ΤΟΥ ΑΡΘΡΟΥ 1 ΤΟΥ ΠΡΩΤΟΚΟΛΛΟΥ ΑΡΙΘ. 1

46. Οι προσφεύγουσες παραπονούνται για την άρνηση του Εφετείου Ναυπλίου και του Αρείου Πάγου να εξετάσουν, για τον λόγο ότι αυτά υπάγονταν στην αρμοδιότητα των διοικητικών δικαστηρίων, τα αιτήματά τους για επικαιροποίηση της αποζημίωσης της απαλλοτρίωσης η οποία καθορίστηκε το 1978 ή για επιδίκαση μιας αποζημίωσης για την απώλεια της χρήσης της ιδιοκτησίας τους. Επικαλούνται τις πιο πάνω αποφάσεις *Μάλαμα κατά Ελλάδα*, *Azas κατά Ελλάδα* και *Ζαχαράκης κατά Ελλάδα*. Προβάλλουν μία παραβίαση του άρθρου 1 του Πρωτοκόλλου αριθ. 1, βάσει του οποίου:

«Εκαστο φυσικό ή νομικό πρόσωπο έχει δικαίωμα στον σεβασμό της περιουσίας του. Κανείς δεν μπορεί να στερηθεί της ιδιοκτησίας του παρά μόνον για λόγους δημόσιας ωφέλειας και σύμφωνα με τους όρους που προβλέπονται από τον νόμο και τις γενικές αρχές του διεθνούς δικαίου.

Οι προηγούμενες διατάξεις δεν θίγουν το δικαίωμα των Κρατών να θεσπίζουν τους νόμους που κρίνουν απαραίτητους για να ρυθμίσουν τη χρήση των αγαθών σύμφωνα με το γενικό συμφέρον και να εξασφαλίσουν την πληρωμή των φόρων ή άλλων συνεισφορών ή των προστίμων.»

A. Επί του παραδεκτού

47. Επικαλούμενη την νομολογία του Δικαστηρίου (αποφάσεις *Βαλυράκης κατά Ελλάδα*, αριθ. 27939/08, 11 Οκτωβρίου 2011, *Θανοπούλου κατά Ελλάδα*, αριθ. 65155/09, 12 Ιουλίου 2011, *Φιξ κατά Ελλάδα*, αριθ. 1001/09, 12 Ιουλίου 2011, *Βεντούρης και λοιποί κατά Ελλάδα*, αριθ. 33252/08, 31 Ιανουαρίου 2012), η Κυβέρνηση υποστηρίζει ότι αυτή η αιτίαση των προσφευγουσών σχετικά με το άρθρο

1 του Πρωτοκόλλου αριθ. 1 είναι απαράδεκτη λόγω μη εξάντλησης των εσωτερικών ενδίκων μέσων, επειδή αυτές παρέλειψαν να κάνουν χρήση του άρθρου 105 του Εισαγωγικού Νόμου του Αστικού Κώδικα. Στις υποθέσεις αυτές, οι οποίες αφορούσαν την δέσμευση χωρίς αποζημίωση και για μία μακρά περίοδο των ιδιοκτησιών των προσφευγόντων, το Δικαστήριο έκρινε ότι οι προσφεύγοντες όφειλαν να καταθέσουν αγωγή αποζημίωσης στην βάση του προαναφερομένου άρθρου 105 ή σε εκείνη του άρθρου 24 § 6 του Συντάγματος.

48. Όπως και οι προσφεύγουσες, το Δικαστήριο εκτιμά ότι η προβληθείσα από την Κυβέρνηση ένσταση αφορά κυρίως τον λόγο για τον οποίο τα εθνικά δικαστήρια αρνήθηκαν να εξετάσουν το αίτημα των προσφευγουσών για την επικαιροποίηση της αποζημίωσής τους, και ότι συνδέεται επομένως στενά με την ουσία της αιτίας η οποία προβλήθηκε στο πεδίο του άρθρου 1 του Πρωτοκόλλου αριθ. 1. Το Δικαστήριο αποφασίζει συνεπώς να την συνενώσει με την εξέταση της βασιμότητας.

49. Διαπιστώνοντας ότι η παρούσα αιτίαση δεν είναι προδήλως αβάσιμη με την έννοια του άρθρου 35 § 3 α) της Σύμβασης και ότι δεν προσκρούει σε κάποιον λόγο απαραδέκτου, το Δικαστήριο την κηρύσσει παραδεκτή.

B. Επί της ουσίας

1. Επιχειρήματα των διαδίκων

(α) Η Κυβέρνηση

50. Η Κυβέρνηση υπενθυμίζει εισαγωγικά ότι η Ελλάδα έχει ήδη συμμορφωθεί προς τις υποχρεώσεις της τις απορρέουσες από τις πιο πάνω αναφερόμενες αποφάσεις *Μάλαμα, Azas και Ζαχαράκης*, όπως προκύπτει από τις αποφάσεις της Επιτροπής Υπουργών CM/ResDH(2011)10 και CM/ResDH(2011)217 (πιο πάνω παράγραφοι 39-40).

51. Η Κυβέρνηση υπογραμμίζει ότι, όταν οι προσφεύγουσες αναγνωρίστηκαν ως κυρίες του επιδικίου οικοπέδου, κατέθεσαν, τον Δεκέμβριο 2005, ενώπιον του Εφετείου Ναυπλίου μία «αίτηση προσδιορισμού της οριστικής τιμής μονάδος, αναγνώρισης ως δικαιούχων του δικαιώματος σε αποζημίωση και καταβολής της αποζημίωσης». Κατ'αυτήν, προκύπτει ότι η βάση τόσο του κυρίου αιτήματός τους όσο και του επικουρικού αιτήματός τους ήταν η ευθύνη του Δημοσίου εξαιτίας υποτιθέμενων παρανόμων πράξεων κατά την διαδικασία της αναγνώρισης των δικαιωμάτων κυριότητας και όχι τον υπολογισμό της αξίας του ακινήτου και τον προσδιορισμό της αποζημίωσης της απαλλοτρίωσης. Το Εφετείο και ο Άρειος Πάγος

απέρριψαν την αγωγή για δικονομικούς λόγους, χωρίς να εξετάσουν την ουσία της υπόθεσης, διότι έκριναν ότι η αγωγή των προσφευγουσών ήταν αγωγή αποζημίωσης στην βάση του άρθρου 105 του Εισαγωγικού Νόμου του Αστικού Κώδικα και, ως τέτοια, υπαγόταν στην αρμοδιότητα των διοικητικών δικαστηρίων. Όμως, εξηγεί η Κυβέρνηση, ο χαρακτηρισμός μιας αγωγής υπάγεται στην αποκλειστική αρμοδιότητα του εθνικού δικαστή, αφενός διότι πρόκειται για ζήτημα ερμηνείας του εθνικού δικαίου και αφετέρου διότι ο χαρακτηρισμός αυτός αποδίδεται αναλόγως με το αντικείμενο της αγωγής και όχι με τον τίτλο που επιθυμεί να της προσδώσει ο ενδιαφερόμενος διάδικος.

52. Για την Κυβέρνηση, η προσέγγιση των εθνικών δικαστηρίων εν προκειμένω δεν είναι αντίθετη προς το άρθρο 17 της Σύμβασης ούτε προς το άρθρο 1 του Πρωτοκόλλου αριθ. 1, διότι, κατ'αυτήν, εσφαλμένως θα συνάγονταν από την νομολογία της απόφασης *Azas* μία υποχρέωση να προσδοθεί στην απαλλοτρίωση ελκυστικό της αρμοδιότητας αποτέλεσμα υπέρ του πολιτικού εφετείου για όλα τα συναφή ζητήματα.

53. Εξάλλου, η Κυβέρνηση εκτιμά ότι η νομολογία της απόφασης *Azas* δεν έχει εφαρμογή στην παρούσα υπόθεση, αφού, εν προκειμένω, δεν τέθηκε ζήτημα συγχρονισμού των διαδικασιών για τον προσδιορισμό της αποζημίωσης: η σχετική διαδικασία είχε περατωθεί από το 1978 και η επίδικη αγωγή αποζημίωσης είχε κατατεθεί το 2005, ήτοι είκοσι-επτά έτη αργότερα.

54. Μετά την απόφαση *Azas*, ο Άρειος Πάγος, συνεδριάζοντας σε ολομέλεια (απόφαση αριθ. 10-11/2004) έκρινε όντως ότι, στο πλαίσιο του καθορισμού του οριστικού ποσού της αποζημίωσης, το πολιτικό εφετείο είναι αρμόδιο να εξετάσει οποιοδήποτε άλλο συναφές ζήτημα, όπως η ειδική αποζημίωση, η αναγνώριση των δικαιούχων του δικαιώματος σε αποζημίωση, η ύπαρξη ωφέλειας για τον ιδιοκτήτη ή τα δικαστικά έξοδα.

55. Εν τούτοις, εξηγεί η Κυβέρνηση, πρόκειται για ζητήματα που σχετίζονται με την ίδια αιτία και που αναφύονται στην διάρκεια της ίδιας περιόδου. Είναι συνεπώς λογικό να ρυθμίζονται τα ζητήματα αυτά από το ίδιο δικαστήριο, στην διάρκεια της ίδιας διαδικασίας και εντός σύντομης προθεσμίας. Αντιθέτως, στο πλαίσιο μιας διαδικασίας ερειδομένης επί του πιο πάνω αναφερομένου άρθρου 105, το δικαστήριο δεν εξετάζει ζητήματα σχετικά με την αξία του απαλλοτριουμένου ακινήτου, όπως γίνεται κατά τον προσδιορισμό της αποζημίωσης της απαλλοτρίωσης: ελέγχει την νομιμότητα των πράξεων της διοίκησης. Οι διατάξεις που ορίζουν την αρμοδιότητα

των διοικητικών δικαστηρίων και τους αναθέτουν τις διαφορές του πιο πάνω αναφερομένου άρθρου 105, συνεχίζει, υπαγορεύονται από το δημόσιο συμφέρον. Πρόκειται για κανόνες δημοσίας τάξεως και η τήρησή τους εξετάζεται αυτεπαγγέλτως από τα δικαστήρια.

56. Η Κυβέρνηση υποστηρίζει ότι η παρούσα υπόθεση διακρίνεται και από τις προαναφερθείσες υποθέσεις *Μάλαμα* και *Ζαχαράκης*. Εν προκειμένω, εξηγεί, οι διαδικασίες προσδιορισμού της προσωρινής αποζημίωσης και της οριστικής αποζημίωσης περατώθηκαν σε πολύ σύντομο χρονικό διάστημα μετά την κήρυξη της απαλλοτρίωσης. Η αποζημίωση είχε παρακατατεθεί και η παρακατάθεση είχε δημοσιευθεί στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως δυνάμει του συντάγματος, γεγονός που ισοδυναμούσε με καταβολή της αποζημίωσης. Η απαλλοτρίωση είχε ολοκληρωθεί και δεν απέμενε κάποιο ζήτημα αποζημίωσης προς ρύθμιση ενώπιον των πολιτικών δικαστηρίων. Η αγωγή των προσφευγουσών στηρίχθηκε στο παράνομο μιας πράξης του Δημοσίου η οποία έλαβε χώρα ενώ η απόφαση που καθόρισε την αποζημίωση είχε αποκτήσει ισχύ δεδικασμένου ήδη είκοσι-επτά έτη πριν. Επομένως, εκτιμά η Κυβέρνηση, η αγωγή τους δεν μπορούσε να εισαχθεί ενώπιον πολιτικού δικαστηρίου μέσα στο πλαίσιο της ενιαίας διαδικασίας του προσδιορισμού της αποζημίωσης της απαλλοτρίωσης.

(β) Οι προσφεύγουσες

57. Οι προσφεύγουσες προσάπτουν στην Κυβέρνηση ότι παρουσιάζει τα πραγματικά περιστατικά της υπόθεσης παραμορφωμένα, υπογραμμίζοντας ορισμένα σημεία και παραλείποντας άλλα με στόχο να πείσει το Δικαστήριο ότι η αγωγή τους ήταν μία αγωγή αποζημίωσης και όχι αναπροσαρμογής της αποζημίωσης της απαλλοτρίωσης.

58. Επίσης, κατ'αυτές, εσφαλμένα επιχειρεί η Κυβέρνηση να αποχωρήσει την πρώτη αγωγή από το ζήτημα του δικαιώματος σε αποζημίωση, αφού τους αρκούσε να αναγνωριστούν ως κυρίες του επιδίκου οικοπέδου προκειμένου να τους καταβληθεί η εν λόγω αποζημίωση, η οποία είχε παρακατατεθεί.

59. Οι προσφεύγουσες υποστηρίζουν ότι οι ισχυρισμοί της Κυβέρνησης σύμφωνα με τους οποίους η πολιτική διαδικασία είχε περατωθεί και δεν μπορούσε πλέον να επανανοιχθεί καταλήγουν στο να επιβεβαιώσουν ότι η αποζημίωση της απαλλοτρίωσης, αφού υπολογίστηκε, δεν μπορούσε πλέον να επανυπολογιστεί για οποιονδήποτε λόγο και ότι δεν υπήρχε επομένως ένδικο μέσο για την επανεκτίμηση

μιας τέτοιας αποζημίωσης, ακόμη και σε περίπτωση παρέλευσης σημαντικού χρονικού διαστήματος. Δέχονται ότι τα δικαστήρια είναι μόνα αρμόδια να χαρακτηρίζουν τις αγωγές που φέρονται ενώπιόν τους βάσει των υφισταμένων τύπων, αλλά στην περίπτωσή τους ήταν, κατά την άποψή τους, προφανές, από το περιεχόμενό της, το αντικείμενό της και το αντίστοιχο αίτημα, η αγωγή τους είχε ως μοναδικό και αποκλειστικό σκοπό την αναπροσαρμογή της αποζημίωσης.

60. Οι προσφεύγουσες εκθέτουν ότι, όπως και τα εθνικά δικαστήρια, η Κυβέρνηση αποκρύπτει το γεγονός ότι, λαμβανομένων υπόψη των κανόνων της παραγραφής, μία αγωγή αποζημίωσης κατά του Δημοσίου για μία παράνομη πράξη που διαπράχθηκε το 1979 θα έπρεπε να ασκηθεί το αργότερο το 1985 και όχι το 2005. Η ουσία της αγωγής τους ήταν η υποχρέωση που είχαν οι αρχές να αναπροσαρμόσουν την αποζημίωση της απαλλοτρίωσης. Οι αξιώσεις για μία αποζημίωση για ηθική βλάβη και για απώλεια της χρήσης καθώς και για πληρωμή τόκων και για καταβολή των εξόδων και της δικαστικής δαπάνης ήταν παρεπόμενες και είχαν προβληθεί νομίμως δυνάμει της νομολογίας *Azas*.

61. Οι προσφεύγουσες υποστηρίζουν ότι η αναπροσαρμογή μιας αποζημίωσης απαλλοτρίωσης δεν είναι τίποτε άλλο παρά ένας υπολογισμός που γίνεται για δεύτερη φορά. Το αρμόδιο δικαστήριο για να την δικάσει έπρεπε συνεπώς, κατ'αυτές, να είναι το πολιτικό δικαστήριο. Ακόμη και αν υποθεθεί ότι μία αγωγή αποζημίωσης στην βάση του άρθρου 105 ήταν η μόνη δυνατή αγωγή, αυτή θα έπρεπε πάντοτε να κριθεί από τα πολιτικά δικαστήρια, λαμβανομένης υπόψη της απόφασης αριθ. 31/2008 του Ανωτάτου Ειδικού Δικαστηρίου (πιο πάνω παράγραφος 34).

2. Εκτίμηση του Δικαστηρίου

62. Το Δικαστήριο εκτιμά εισαγωγικά σκόπιμο να υπενθυμίσει την ακριβή διατύπωση της αιτίας των προσφευγουσών ενώπιόν τους: αυτές παραπονούνται για την άρνηση των πολιτικών δικαστηρίων – τα οποία είχαν σε έναν πρώτο χρόνο αναγνωρίσει το δικαίωμα κυριότητάς τους σε ένα τμήμα του επιδικού οικοπέδου – να επικαιροποιήσουν την αποζημίωση της απαλλοτρίωσης που είχαν ορίσει το 1978 ή να τους επιδικάσουν μία αποζημίωση εξαιτίας της απώλειας της χρήσης του ακινήτου τους, για τον λόγο ότι η σχετική αγωγή τους υπαγόταν στην αρμοδιότητα των διοικητικών δικαστηρίων.

63. Εν προκειμένω, το Δικαστήριο σημειώνει ότι η επίδικη κατάσταση υπάγεται στην πρώτη φράση του πρώτου εδαφίου του άρθρου 1 του Πρωτοκόλλου αριθ. 1, το

οποίο ορίζει, κατά τρόπο γενικό, την αρχή του σεβασμού της περιουσίας (*Almeida Garrett, Mascarenhas Falcao και λοιποί κατά Πορτογαλίας*, αριθ. 29813/96 και 30229/96, §§ 43 και 48, CEDH-2000-I). Συνεπώς, το Δικαστήριο οφείλει να ερευνήσει αν διατηρήθηκε μία δίκαιη ισορροπία μεταξύ των απαιτήσεων γενικού συμφέροντος της κοινότητας και των επιταγών της προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων του ατόμου (βλέπε, μεταξύ άλλων, *Νάστου κατά Ελλάδας (αριθ. 2)*, αριθ. 16163/02, § 31, 15 Ιουλίου 2005).

64. Το ενδιαφέρον για την εξασφάλιση μιας τέτοιας ισορροπίας αντανακλάται στην δομή του άρθρου 1 του Πρωτοκόλλου αριθ. 1 στο σύνολό του. Ειδικότερα, πρέπει να υπάρχει μία λογική σχέση αναλογικότητας μεταξύ των χρησιμοποιούμενων μέσων και του σκοπού το οποίο διώκεται από οποιοδήποτε μέτρο που στερεί ένα πρόσωπο από την ιδιοκτησία του (*Pressos Compania Naviera S.A. και λοιποί κατά Βελγίου*, απόφαση της 20 Νοεμβρίου 1995, série A no. 332, § 38).

65. Προκειμένου να διαπιστωθεί αν το επίδικο μέτρο τηρεί την επιδιωκόμενη δίκαιη ισορροπία και, ειδικότερα, αν δεν θέτουν στον προσφεύγοντα ένα δυσανάλογο βάρος, συντρέχει λόγος να ληφθούν υπόψη οι διαδικασίες αποζημίωσης που προβλέπονται από την εθνική νομοθεσία. Προς τούτο, το Δικαστήριο έχει ήδη αποφανθεί ότι, χωρίς την καταβολή ενός ποσού σε εύλογη αναλογία με την αξία του πράγματος, μία αποστέρηση της κυριότητας συνιστά κανονικά υπερβολική προσβολή του δικαιώματος σεβασμού της περιουσίας (πιο πάνω αναφερόμενη απόφαση *Μάλαμα*, § 48). Ειδικότερα, ο επαρκής χαρακτήρας μιας αποζημίωσης θα θιγόταν αν η πληρωμή της αγνοούσε στοιχεία ικανά να μειώσουν την αξία της, όπως η πάροδος ενός χρονικού διαστήματος που δεν θα μπορούσαμε να χαρακτηρίσουμε λογικό (*Angelon κατά Βουλγαρίας*, αριθ. 44076/98, § 39, 22 Απριλίου 2004, πιο πάνω αναφερόμενη *Almeida Garrett, Mascarenhas Falcao και λοιποί κατά Πορτογαλίας*, § 54). Στις περιπτώσεις αυτές, το Δικαστήριο ερευνά κυρίως αν η διοίκηση προέβη στην επικαιροποίηση του οφειλομένου ποσού προκειμένου να αντισταθμίσει την υποτίμησή του εξαιτίας του χρονικού διαστήματος που παρήλθε (βλέπε μεταξύ άλλων, *Akkus κατά Τουρκίας*, απόφαση της 9 Ιουλίου 1997, *Recueil des arrêts et decisions* 1997-IV, §§ 29-31).

66. Το Δικαστήριο υπενθυμίζει ότι είχε ήδη την ευκαιρία να αποφανθεί επί υποθέσεων οι οποίες έθεταν ζητήματα παρόμοια με αυτά της παρούσας υπόθεσης.

67. Στην πιο πάνω αναφερόμενη υπόθεση *Μάλαμα*, το Δικαστήριο σημείωσε ότι, για να υπολογίσει την αποζημίωση της απαλλοτρίωσης, το εφετείο δεν είχε λάβει

καθόλου υπόψη την υπερβολική διάρκεια της επίδικης διαδικασίας. Διαπίστωσε ότι στην προσφεύγουσα δεν επιδικάστηκε κάποιο ποσό για την υλική ζημία ή την ηθική βλάβη που υπέστη εξαιτίας της αποστέρησης της ιδιοκτησίας της επί εβδομήντα έτη χωρίς οποιαδήποτε αποζημίωση, παρά μόνον με την επιδίκαση των νομίμων τόκων. Επιπλέον, ενώ η πληρωμή της αποζημίωσης αυτής πραγματοποιήθηκε και αυτή περισσότερο από πέντε έτη μετά τον προσδιορισμό της από το εφετείο, η προσφεύγουσα δεν εισέπραξε ούτε κάποιο συμπληρωματικό ποσό για τους νόμιμους τόκους για το διάστημα αυτό.

68. Στην απόφαση *Τσιρικάκης κατά Ελλάδας* (αριθ. 46355/99, 17 Ιανουαρίου 2002), οι προσφεύγοντες υποστήριζαν ότι η αποζημίωση την οποία είχαν εισπράξει δεκαπέντε έτη, έξι μήνες και είκοσι ημέρες μετά την απόφαση που προσδιόρισε το προσωρινό ύψος της ανά τετραγωνικό μέτρο είχε απωλέσει ολόκληρη την αξία της εξαιτίας του πληθωρισμού και δεν αντιπροσώπευε πλέον την πραγματική αξία του απαλλοτριωθέντος ακινήτου. Προκειμένου να καταλήξει στην παραβίαση του άρθρου 1 του Πρωτοκόλλου αριθ. 1, το Δικαστήριο σημείωσε ότι η αποζημίωση δεν μπορούσε να καταβληθεί στους προσφεύγοντες ενόσω το δικαίωμά τους σε αυτήν δεν είχε αποδειχθεί, ότι το αρμόδιο δικαστήριο «απέιχε», σύμφωνα με το άρθρο 27 του διατάγματος 797/1971, από την έκδοση απόφασης, για τον λόγο ότι το Δημόσιο ισχυριζόταν ότι είχε δικαίωμα κυριότητας επί της επίδικης έκτασης, και, κυρίως, ότι η διαδικασία αναγνώρισης της κυριότητας την οποία οι προσφεύγοντες υποχρεώθηκαν τότε να εισαγάγουν είχε διαρκέσει περισσότερο από δεκατρία έτη.

69. Επίσης, στην πιο πάνω αναφερόμενη απόφαση *Ζαχαράκης*, το Δικαστήριο σημείωσε ότι ήταν αναμφισβήτητο ότι βρισκόμασταν ενώπιον μιας αφύσικα μεγάλης καθυστέρησης για την πληρωμή της αποζημίωσης της απαλλοτρίωσης (περισσότερο από τριάντα έτη), η οποία είχε ως συνέπεια την επιβάρυνση της οικονομικής ζημίας του προσώπου στο οποίο επιβλήθηκε η απαλλοτρίωση και την περιέλευση του σε μία κατάσταση αβεβαιότητας, ιδιαίτερος λαμβανομένης υπόψη της νομισματικής υποτίμησης την οφειλόμενη στην πάροδο τόσο μεγάλου χρονικού διαστήματος. Το Δικαστήριο εκτίμησε ότι η παράλειψη αποζημίωσης του προσφεύγοντος για την υποτίμηση της αποζημίωσης της απαλλοτρίωσης λόγω της σημαντικής χρονικής απόστασης μεταξύ του προσωρινού προσδιορισμού της αποζημίωσης και του οριστικού προσδιορισμού της είχε αλλοιώσει τον επαρκή χαρακτήρα της.

70. Επανερχόμενο στην παρούσα υπόθεση, το Δικαστήριο σημειώνει ότι στις 19 Απριλίου 1978, το Εφετείο Ναυπλίου είχε προσδιορίσει το οριστικό ποσό της

αποζημίωσης για την απαλλοτριώση του επιδίκου ακινήτου. Εν τούτοις, οι προσφεύγουσες δεν μπόρεσαν να εισπράξουν την αποζημίωση αυτή, η οποία είχε παρακατατεθεί στο Ταμείο Παρακαταθηκών και Δανείων, διότι στις 8 Μαρτίου 1979, το Μονομελές Πρωτοδικείο Ναυπλίου, αποφαινόμενο κατά την ταχεία διαδικασία του κώδικα των απαλλοτριώσεων, απείχε από την έκδοση απόφασης για την αναγνώρισή τους ως κυρίων και συνεπώς ως δικαιούχων του δικαιώματος σε αποζημίωση, για τον λόγο ότι, κατά την συζήτηση, το Δημόσιο είχε υποστηρίξει ότι το οικόπεδό τους αποτελούσε τμήμα της δημόσιας περιουσίας. Το δικαστήριο παρέπεμψε το ζήτημα του καθορισμού των δικαιωμάτων κυριότητας επί του ακινήτου στα πολιτικά δικαστήρια, καλούμενα να αποφανθούν σύμφωνα με την τακτική διαδικασία.

71. Είναι επομένως σαφές ότι, για να εισπράξουν την αποζημίωση στην οποία θεωρούσαν ότι είχαν δικαίωμα, οι προσφεύγουσες έπρεπε να ασκήσουν μία διαδικασία αναγνώρισης του δικαιώματος κυριότητάς τους. Αυτό έπραξαν στις 29 Μαΐου 1984 με αίτησή τους ενώπιον του Μονομελούς Πρωτοδικείου Ναυπλίου. Η διαδικασία περατώθηκε στις 26 Ιουνίου 2003, με την απόφαση του Εφετείου Ναυπλίου, ήτοι δεκαεννέα έτη περίπου μετά την έναρξή της και είκοσι-πέντε έτη περίπου μετά τον προσδιορισμό του οριστικού ποσού της αποζημίωσης.

72. Η πάροδος ενός τέτοιου χρονικού διαστήματος δικαιολογούσε χωρίς καμία αμφιβολία την επικαιροποίηση του ποσού που οφείλεται για να αντισταθμίσει την υποτίμησή του, στην βάση της πιο πάνω αναφερόμενης νομολογίας *Akkuş, Mάλαμα* και *Ζαχαράκης*.

73. Τότε ήταν που οι προσφεύγουσες στράφηκαν και πάλι στο Εφετείο του Ναυπλίου. Με την κύρια βάση της αγωγής τους ζητούσαν το ποσό της οριστικής αποζημίωσης, αναπροσαρμοσμένο και προσαυξημένο κατά τους κεφαλαιοποιημένους τόκους με το ισχύον επιτόκιο από την δημοσίευση της απόφασης της 8 Μαρτίου 1979. Ζητούσαν επίσης, επικουρικώς, σε περίπτωση απόρριψης του κυρίου αιτήματος, μία αποζημίωση για την απώλεια της χρήσης της ιδιοκτησίας τους από το 1979, πλέον μιας αποζημίωσης για ηθική βλάβη καθώς και ενός ποσού για τα δικαστικά έξοδα.

74. Για να απορρίψει την αγωγή αυτή, το εφετείο δεν αρνήθηκε ότι οι προσφεύγουσες είχαν τάση να εισπράξουν ορισμένα ποσά. Θεώρησε εν τούτοις ότι οι αξιώσεις τους είχαν τον χαρακτήρα μιας επανόρθωσης εξαιτίας μιας παρανομίας με

την έννοια του άρθρου 105 του Εισαγωγικού Νόμου του Αστικού Κώδικα και υπάγονταν έτσι στην αρμοδιότητα των διοικητικών δικαστηρίων.

75. Προς τούτο, το Δικαστήριο υπενθυμίζει ότι στην πιο πάνω αναφερόμενη απόφαση *Azas*, έκρινε ότι, όταν η περιουσία ενός ατόμου αποτελεί το αντικείμενο μιας απαλλοτρίωσης, πρέπει να υπάρχει μία διαδικασία εξασφαλίζουσα μία συνολική εκτίμηση των συνεπειών της απαλλοτρίωσης και περιλαμβάνουσα την επιδίκαση μιας αποζημίωσης σε αναλογία με την αξία του απαλλοτριουμένου πράγματος, τον προσδιορισμό των δικαιούχων του δικαιώματος σε αποζημίωση και οποιοδήποτε άλλο ζήτημα σχετικό με την απαλλοτρίωση, συμπεριλαμβανομένων και των εξόδων της δίκης.

76. Εν προκειμένω, το Δικαστήριο σημειώνει ότι από την διατύπωση των αιτημάτων των προσφευγουσών προκύπτει σαφώς ότι ο κύριος σκοπός τους ήταν να επιτύχουν την λήψη υπόψη της υποτίμησης της αποζημίωσης εξαιτίας του χρονικού διαστήματος που παρήλθε από τον προσδιορισμό της. Όμως, εδώ πρόκειται για ένα ουσιώδες στοιχείο της επιδικαστέας σε περίπτωση απαλλοτρίωσης αποζημίωσης. Το αίτημα των προσφευγουσών το οποίο έτεινε στην επικαιροποίηση της αποζημίωσης της απαλλοτρίωσης καταγραφόταν στην συνέχεια των διαδικασιών προσδιορισμού της αποζημίωσης και της αναγνώρισης των κυρίων που είχαν διεξαχθεί από το 1977 μέχρι το 2003 κατόπιν της απαλλοτρίωσης του επιδικού ακινήτου (πιο πάνω παράγραφοι 7-20). Η απόφαση του Αρείου Πάγου της 4 Ιουνίου 2009 έβαλε τέλος σε μία διαδικασία που περιελάμβανε πολλά στάδια τα οποία όμως έτειναν σε έναν μοναδικό σκοπό: τον προσδιορισμό μιας αποζημίωσης σε αναλογία με την αξία του ακινήτου λόγω απαλλοτρίωσης.

77. Το Δικαστήριο εκτιμά σκόπιμο να υπογραμμίσει ότι η διαδικασία η οποία καλείται να εξασφαλίζει, με την έννοια της απόφασης *Azas*, την συνολική εκτίμηση των συνεπειών της απαλλοτρίωσης δεν θα μπορούσε να περιοριστεί στην αναγνώριση των δικαιούχων του δικαιώματος σε αποζημίωση, στον προσδιορισμό της ειδικής αποζημίωσης, στην αξιολόγηση της ύπαρξης μιας ωφέλειας ελκόμενης από τον ιδιοκτήτη και στον καθορισμό των δικαστικών εξόδων. Πρέπει επίσης να περιλαμβάνει ζητήματα σχετιζόμενα με την τυχόν αναπροσαρμογή της αποζημίωσης. Η υποχρέωση της υπαγωγής των ζητημάτων αυτών στα ίδια δικαστήρια μαζί με τα υπόλοιπα ζητήματα που υπάγονταν σε αυτά προηγουμένως επιβάλλεται για λόγους οικονομίας και ταχύτητας των διαδικασιών. Το Δικαστήριο σημειώνει ότι το ελληνικό Σύνταγμα ορίζει στο άρθρο 17 § 4 ότι ένας νόμος θα θεσπίσει μία ενιαία

διαδικασία για όλες τις διαφορές και τις υποθέσεις απαλλοτριώσης και θα εγγυηθεί την κατά προτεραιότητα διεξαγωγή των σχετικών δικών ενώπιον του δικαστηρίου. Το γεγονός ότι ο νόμος αυτός δεν έχει ακόμη ψηφιστεί από το 2001, έτος της συνταγματικής αναθεώρησης κατά την οποία η διάταξη αυτή προστέθηκε στο άρθρο 17, δεν θα μπορούσε να επιτρέψει στις αρχές να πολλαπλασιάσουν, με κάποιο δικονομικό πρόσχημα, τις νομικές οδούς που συντρέχουν κατ'ουσίαν για τον προσδιορισμό της ίδιας αποζημίωσης απαλλοτριώσης, με την σφαιρική έννοιά της.

78. Προς τούτο, το Δικαστήριο αποδίδει μεγάλο βάρος στην πάγια νομολογία του Αρείου Πάγου, ο οποίος, μετά την απόφαση αριθ. 10/2004 της Ολομέλειάς του, κρίνει ότι η διαδικασία προσδιορισμού της αποζημίωσης πρέπει να καλύπτει το ζήτημα της αποζημίωσης στο σύνολό του, δηλαδή την επιδίκαση μιας αποζημίωσης σε αναλογία με την αξία του απαλλοτριουμένου ακινήτου, την τυχόν ύπαρξη κάποιας ωφέλειας για τον ιδιοκτήτη συνδεόμενης με την απαλλοτρίωση (και που θα μπορούσε να έχει επιπτώσεις στις αξιώσεις του τελευταίου), καθώς οποιοδήποτε άλλο συναφές ζήτημα σχετικό με την απαλλοτρίωση και τα δικαστικά έξοδα. Όμως, το ζήτημα της επικαιροποίησης μιας αποζημίωσης της απαλλοτριώσης, η οποία δεν καταβλήθηκε στους δικαιούχους μέσα σε εύλογη προθεσμία, συνιστά ασφαλώς ένα συναφές ζήτημα.

79. Το Δικαστήριο εκτιμά κατά συνέπεια ότι η άρνηση της εξέτασης του αιτήματος των προσφευγουσών που τείνει στην διόρθωση της υποτίμησης της αποζημίωσης απαλλοτριώσης μεταξύ του χρόνου του οριστικού προσδιορισμού της και εκείνου κατά τον οποίο θα μπορούσαν να την εισπράξουν, καθώς και ότι η παραπομπή της υπόθεσης σε μία άλλη δικαιοδοσία αλλοίωσαν τον επαρκή χαρακτήρα της αποζημίωσης και, στην συνέχεια, διέρρηξαν την δίκαιη ισορροπία η οποία πρέπει να υφίσταται μεταξύ του γενικού συμφέροντος και του συμφέροντος του ατόμου.

Επομένως, το Δικαστήριο εκτιμά ότι συντρέχει λόγος να απορριφθεί η προκαταρκτική ένσταση της Κυβέρνησης η ελκόμενη από την μη εξάντληση των εσωτερικών ενδίκων μέσων και καταλήγει στην παραβίαση του άρθρου 1 του Πρωτοκόλλου αριθ. 1.

III. ΕΠΙ ΤΩΝ ΥΠΟΛΟΙΠΩΝ ΕΠΙΚΑΛΟΥΜΕΝΩΝ ΠΑΡΑΒΙΑΣΕΩΝ

80. Οι προσφεύγουσες παραπονούνται τέλος για μία παραβίαση του δικαιώματός τους για δίκαιη δίκη, το οποίο εγγυάται το άρθρο 6 § 1 της Σύμβασης, από το γεγονός

ότι τα εθνικά δικαστήρια δεν έλαβαν, κατ'αυτές, υπόψη ούτε ότι η αγωγή τους συνιστούσε μία αγωγή αποζημίωσης λόγω απαλλοτρίωσης ούτε την νομολογία του Δικαστηρίου σε ό,τι αφορά την Ελλάδα στο ζήτημα αυτό.

81. Λαμβανομένου υπόψη του συμπεράσματός του υπό το πρίσμα του άρθρου 1 του Πρωτοκόλλου αριθ. 1, το Δικαστήριο, κηρύσσοντάς την πάντως παραδεκτή, δεν κρίνει αναγκαίο να εξετάσει την αιτίαση αυτή.

IV. ΕΠΙ ΤΗΣ ΕΦΑΡΜΟΓΗΣ ΤΟΥ ΑΡΘΡΟΥ 41 ΤΗΣ ΣΥΜΒΑΣΗΣ

82. Σύμφωνα με το άρθρο 41 της Σύμβασης,

«Εάν το Δικαστήριο κρίνει ότι υπήρξε παραβίαση της Σύμβασης ή των Πρωτοκόλλων της και εάν το εσωτερικό δίκαιο του Υψηλού Συμβαλλομένου Μέρους επιτρέπει την ατελή μόνον επανόρθωση των συνεπειών της παραβίασης αυτής, το Δικαστήριο επιδικάζει στον ζημιωθέντα διάδικο, εφόσον συντρέχει λόγος, μία δίκαιη ικανοποίηση.»

A. Υλική ζημία

83. Καταρχήν, οι προσφεύγουσες εκτιμούν ότι υπέστησαν υλική ζημία εξαιτίας τόσο της απαλλοτρίωσης του οικοπέδου τους όσο και της απώλειας της χρήσης του. Ισχυρίζονται ότι ο καλύτερος τρόπος υπολογισμού της είναι η λήψη ως σημείου αφετηρίας το ποσό που επιδικάστηκε με την απόφαση του εφετείου της 19 Απριλίου 1978 και η προσαύξησή του κατά τους τόκους, με κεφαλαιοποίηση, με το ισχύον επιτόκιο για τους ιδιώτες από τις 9 Μαρτίου 1979 (ημερομηνία έκδοσης της απόφασης του Μονομελούς Πρωτοδικείου του Ναυπλίου) και μέχρι τις 12 Αυγούστου 2013, ημερομηνία κατάθεσης των παρατηρήσεών τους ενώπιον του Δικαστηρίου. Οι προσφεύγουσες φθάνουν έτσι σε ένα ποσό 738.079 ευρώ, το οποίο αποδέχονται πάντως να μειώσουν σε 500.000 ευρώ λαμβάνοντας υπόψη την σημερινή οικονομική κρίση στην Ελλάδα και τις αβεβαιότητες που θα μπορούσαν να συμπεριληφθούν σε μία τόσο μακρά περίοδο. Οι προσφεύγουσες προσκομίζουν επίσης μία έκθεση πραγματογνωμοσύνης που έχει εκπονηθεί από έναν αρχιτέκτονα και φέρει ημερομηνία Σεπτεμβρίου 2006, η οποία είχε εκτιμήσει την εποχή εκείνη την αγοραία αξία του οικοπέδου σε 40 ευρώ/τ.μ.

84. Οι προσφεύγουσες υποστηρίζουν, επίσης, ότι αν το Δικαστήριο επιθυμούσε να προσδιορίσει εν προκειμένω μία νέα τιμή μονάδος για την αποζημίωση της απαλλοτρίωσης, αυτή θα πρέπει να ανέλθει σε 30 ευρώ/τ.μ. Το επιδικαστέο ποσό για

την επιφάνεια των 3.300 τ.μ. είναι κατ'αυτές 99.000 ευρώ, εκείνο δε που αντιστοιχεί στην απώλεια της χρήσης θα πρέπει να υπολογιστεί με ανάλογο τρόπο.

85. Η Κυβέρνηση θεωρεί ότι κανένα ποσό δεν θα πρέπει να επιδικαστεί στις προσφεύγουσες για οποιαδήποτε υλική ζημία. Εξηγεί ότι κανένα ποσό δεν μπορεί να οφείλεται για γεγονότα που έλαβαν χώρα πριν από τις 20 Νοεμβρίου 1985, ήτοι την ημερομηνία αναγνώρισης του δικαιώματος ατομικής προσφυγής εκ μέρους της Ελλάδας.

86. Η Κυβέρνηση υποστηρίζει επίσης ότι οι αξιώσεις των προσφευγουσών είναι αντιφατικές και αβάσιμες, διότι ζητούν μία αποζημίωση που θα έπρεπε να έχουν εισπράξει από το 1979, ήτοι την εποχή κατά την οποία αυτές διεκδικούσαν ένα οικόπεδο επιφανείας 4.500 τ.μ., ενώ οι υπολογισμοί τους στηρίζονται σε μία επιφάνεια 3.300 τ.μ.: στην απόφασή του με αριθμό 106/1989 το Μονομελές Πρωτοδικείο Ναυπλίου δέχθηκε ότι μόνον μία επιφάνεια 2.406 τ.μ. είχε απαλλοτριωθεί στην πραγματικότητα.

87. Η Κυβέρνηση βεβαιώνει ότι ο υπολογισμός του ποσού που αξιώνουν οι προσφεύγουσες είναι αόριστος, αβάσιμος και παράνομος: πρώτα από όλα, δεν πληρούται κατ'αυτήν εν προκειμένω καμία από τις προϋποθέσεις που απαιτούνται ώστε να μπορούν οι προσφεύγουσες να αξιώσουν την κεφαλαιοποίηση των τόκων επί του αιτουμένου ποσού. Στην συνέχεια, στο εθνικό δίκαιο το επιτόκιο υπερημερίας που εφαρμόζεται στις οφειλές του Δημοσίου δεν είναι εκείνο που εφαρμόζεται στους ιδιώτες, αλλά είναι ένα ειδικό επιτόκιο 6%, γεγονός που το Δικαστήριο έχει, κατ'αυτήν, δεχθεί ήδη στην νομολογία του σχετικά με την Ελλάδα.

88. Σε ό,τι αφορά τον ισχυρισμό των προσφευγουσών αναφορικά με την ενδεχόμενη επιθυμία του Δικαστηρίου να καθορίσει μία νέα τιμή μονάδος της αποζημίωσης, η Κυβέρνηση υπογραμμίζει ότι, το 2006, το επίδικο οικόπεδο βρισκόταν εκτός του σχεδίου πόλεως και ότι η βασική αξία γι'αυτόν τον τύπο οικοπέδου ανερχόταν είτε σε 0,93 ευρώ/τ.μ. είτε σε 0,23 ευρώ/τ.μ. αν ήταν βοσκότοπος. Το 2013, αξίες αυτές ανέρχονται κατά την Κυβέρνηση σε 1,10 ευρώ/τ.μ. και 0,28 ευρώ/τ.μ. αντίστοιχα.

89. Η Κυβέρνηση υπογραμμίζει ότι οι προσφεύγουσες δεν διευκρινίζουν σε τι συνίσταται η αποστέρηση της χρήσης του οικοπέδου τους και ειδικότερα με ποιο τρόπο το χρησιμοποιούσαν ή σκόπευαν να το χρησιμοποιήσουν και ποιο ήταν ή θα ήταν το εισόδημα που φέρονται να απώλεσαν. Όμως, από τις δικαστικές αποφάσεις

προκύπτει ότι το επίδικο οικόπεδο ήταν καλυμμένο από δασική βλάστηση και είχε παύσει να καλλιεργείται από το 1945.

90. Όπως επικουρικώς, η Κυβέρνηση υποστηρίζει ότι, εφόσον το Δικαστήριο κρίνει απαραίτητο να επιδικάσει μία δίκαιη ικανοποίηση στις προσφεύγουσες, αυτή θα πρέπει να συνίσταται σε ένα εφάπαξ ποσό για την μετά τις 20 Νοεμβρίου 1985 περίοδο και μέχρι το 2003, αλλά μόνον για τον αριθμό των ετών της υπέρβασης της λογικής προθεσμίας που μπορεί πραγματικά να καταλογιστεί στις αρχές. Αυτό το εφάπαξ ποσό δεν θα πρέπει να υπερβεί το ποσό των τόκων υπολογιζόμενο προς 6% κατ'έτος (χωρίς κεφαλαιοποίηση) επί της προσδιορισθείσας αποζημίωσης της απαλλοτρίωσης, και αυτή όχι για την επιφάνεια των 3.300 τ.μ., αλλά για εκείνη των 2.406 τ.μ., ήτοι 55,07 ευρώ.

91. Το Δικαστήριο υπενθυμίζει εισαγωγικά ότι έχει καταλήξει στην παραβίαση του άρθρου 1 του Πρωτοκόλλου αριθ. 1 εξαιτίας της άρνησης των πολιτικών δικαστηρίων να προβούν στην αναπροσαρμογή της οριστικής αποζημίωσης που είχε προσδιοριστεί το 1978 και κατέστη πληρωτέα στις προσφεύγουσες το 2004, όταν η απόφαση του Εφετείου Ναυπλίου η οποία τις αναγνώρισε ως δικαιούχους κατέστη αμετάκλητη. Σημειώνει επίσης ότι ένα μέρος της περιόδου αυτής, ήτοι από τις 19 Απριλίου 1978 (ημερομηνία προσδιορισμού της οριστικής αποζημίωσης) μέχρι τις 20 Νοεμβρίου 1985 (ημερομηνία αναγνώρισης του δικαιώματος της ατομικής προσφυγής εκ μέρους της Ελλάδας), εκφεύγει της αρμοδιότητάς του *ratione temporis* (βλέπε, *mutatis mutandis*, *Μάλαμα κατά Ελλάδα* (δίκαιη ικανοποίηση), αριθ. 43622/98, § 11, 18 Απριλίου 2002 και πιο πάνω αναφερόμενη απόφαση *Ζαχαριάδης*, § 39).

92. Λαμβανομένου υπόψη του γεγονότος ότι οι προσφεύγουσες δεν εισέπραξαν κάποιο ποσό για την αποζημίωση την οποία δικαιούνταν, το Δικαστήριο εκτιμά ότι οφείλει να τους επιδικάσει ένα εφάπαξ ποσό που αντιστοιχεί στην αποζημίωση η οποία προσδιορίστηκε το 1978, αλλά για μία επιφάνεια 2.406 τ.μ. (πιο πάνω παράγραφος 15), προσαυξημένο κατά τους τόκους υπολογιζόμενους επί του ποσού αυτού για το διάστημα από τις 20 Νοεμβρίου 1985 μέχρι τις 4 Ιουνίου 2009, ήτοι την ημερομηνία της απόρριψης από τον Άρειο Πάγο της αγωγής αναπροσαρμογής της αποζημίωσης. Το Δικαστήριο αποτιμά το ποσό αυτό σε 10.000 ευρώ, πλέον οποιουδήποτε ποσού που μπορεί να οφείλεται ως φόρος επί του ποσού αυτού.

B. Ηθική βλάβη

93. Οι προσφεύγουσες ζητούν 20.000 ευρώ για την ηθική, από τα οποία 5.000 ευρώ για την παραβίαση του άρθρου 6 § 1 και 15.000 ευρώ για εκείνη του άρθρου 1 του Πρωτοκόλλου αριθ. 1.

94. Η Κυβέρνηση ισχυρίζεται ότι το αξιούμενο ποσό είναι υπερβολικό. Η παραπομπή του προσδιορισμού των δικαιωμάτων κυριότητας ενώπιον των δικαστηρίων που αποφαίνονται κατά την τακτική διαδικασία ήταν καταλογιστέα στις προσφεύγουσες, διότι αυτές δεν μπόρεσαν να αποδείξουν τα δικαιώματα αυτά κατά την διάρκεια της ταχείας διαδικασίας η οποία προβλέπεται από τον κώδικα των απαλλοτριώσεων.

93. 95. Το Δικαστήριο εκτιμά ότι οι προσφεύγουσες υπέστησαν ηθική βλάβη εξαιτίας ιδίως της απογοήτευσης που προκλήθηκε από την άρνηση των πολιτικών δικαστηρίων να αναπροσαρμόσουν την αποζημίωση της απαλλοτρίωσης. Τους επιδικάζει 3.000 ευρώ για την αιτία αυτή, πλέον οποιουδήποτε ποσού που μπορεί να οφείλεται ως φόρος επί του ποσού αυτού.

Γ. Έξοδα και δικαστική δαπάνη

96. Οι προσφεύγουσες ζητούν επίσης 9.200 ευρώ για τα έξοδα και την δικαστική δαπάνη στην υποβλήθηκαν ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων και ενώπιον του Δικαστηρίου, από τα οποία ένα ποσό 6.000 ευρώ για την διαδικασία την σχετική με την αναγνώριση του δικαιώματος κυριότητάς της (και για μέρος μόνον των οποίων, εκ 1.970,10 ευρώ, προσκομίζουν αποδεικτικά έγγραφα). Παραδέχονται ότι δεν έχουν καταβάλει ακόμη τίποτε στους δικηγόρους του σε ό,τι αφορά την διαδικασία αναπροσαρμογής της αποζημίωσης και εκείνη ενώπιον του Δικαστηρίου, διότι οι αμοιβές των τελευταίων συνίστανται σε ποσοστό του ποσού που θα τους επιδικαστεί. Εν τούτοις, διευκρινίζουν ότι η αμοιβή των δικηγόρων στην Ελλάδα έχει οριστεί σε 64 ευρώ ανά ώρα εργασίας. Εκτιμώντας σε 35 ώρες τον χρόνο που αφιερώθηκε από τους δικηγόρους τους στις διαδικασίες ενώπιον του Εφετείου Ναυπλίου και του Αρείου Πάγου και σε 15 ώρες εκείνον για την διαδικασία ενώπιον του Δικαστηρίου, καταλήγουν σε ένα σύνολο 3.200 ευρώ.

97. Η Κυβέρνηση εκτιμά ότι το αιτούμενο ποσό για την διαδικασία αναγνώρισης της ιδιότητάς τους ως κυρίων πρέπει να απορριφθεί στο σύνολό του, αφού οι προσφεύγουσες δεν προσκομίζουν οποιοδήποτε αποδεικτικό για το μέρος των 4.029,90 ευρώ που ζητείται για την αιτία αυτή. Η Κυβέρνηση υπογραμμίζει, επίσης, ότι το Δημόσιο καταδικάστηκε να καταβάλει την αμοιβή του δικηγόρου των

προσφευγουσών καθώς και τα δικαστικά έξοδα, ύψους 1.500 ευρώ, συμπεριλαμβανομένης και της αμοιβής του πραγματογνώμονα (που οι προσφεύγουσες ζητούν από το Δικαστήριο να καταλογίσει εκ νέου σε βάρος του Δημοσίου). Η Κυβέρνηση καλεί επίσης το Δικαστήριο να απορρίψει τις αξιώσεις για τις δικηγορικές αμοιβές για την σχετική με την καταβολή της αποζημίωσης διαδικασία και για εκείνη ενώπιον του Δικαστηρίου, δεδομένου ότι οι προσφεύγουσες δεν προσκομίζουν κάποιο αποδεικτικό.

98. Κατά πρώτον, το Δικαστήριο συμφωνεί με την Κυβέρνηση ότι δεν συντρέχει λόγος επιδίκασης κάποιου ποσού για την διαδικασία αναγνώρισης της ιδιότητας των προσφευγουσών ως κυρίων.

99. Κατά δεύτερο λόγο, σε ό,τι αφορά τα έξοδα που σχετίζονται με την διαδικασία τού προσδιορισμού της αποζημίωσης και εκείνη ενώπιό του, το Δικαστήριο υπενθυμίζει ότι κατά πάγια νομολογία οι κανόνες της εθνικής πρακτικής δεν επιβάλλονται στο Δικαστήριο στον εν λόγω τομέα (πιο πάνω αναφερόμενη απόφαση *Azas*, § 65). Εν τούτοις, το Δικαστήριο εκτιμά ότι η ανεπάρκεια των αποδεικτικών που επισημαίνεται από την Κυβέρνηση δεν μπορεί να επισκιάσει το γεγονός ότι οι δικηγόροι των προσφευγουσών παρείχαν σε αυτές μία πραγματική νομική συνδρομή ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων και ενώπιόν του. Το Δικαστήριο εκτιμά ότι ένας αξιόπιστος και αναλυτικός καταμερισμός των ωρών εργασίας των δικηγόρων τους, όπως αυτός που παρέχεται από τις προσφεύγουσες, συνιστά μία αποδεκτή απόδειξη των σχετικών εξόδων. Προς τούτο, το Δικαστήριο σημειώνει ότι η διαδικασία προσδιορισμού της αποζημίωσης ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων είχε το ίδιο αντικείμενο με εκείνη για την οποία οι προσφεύγουσες δικαιώθηκαν ενώπιόν του. Αποφαινόμενο κατά δίκαιη κρίση, το Δικαστήριο τους επιδικάζει συνεπώς 2.500 ευρώ για την αιτία αυτή.

Δ. Τόκοι υπερημερίας

100. Το Δικαστήριο κρίνει προσήκον να βασίσει το επιτόκιο των τόκων υπερημερίας στο επιτόκιο διευκόλυνσης οριακής χρηματοδότησης της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας προσαυξημένο κατά τρεις εκατοστιαίες μονάδες.

ΓΙΑ ΤΟΥ ΛΟΓΟΥΣ ΑΥΤΟΥΣ, ΤΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ, ΟΜΟΦΩΝΑ

1. *Συνενώνει με την εξέταση της ουσίας την προκαταρκτική ένσταση που προβλήθηκε από την Κυβέρνηση σχετικά με την αιτίαση την ελκόμενη από το άρθρο 1 του Πρωτοκόλλου αριθ. 1 και την απορρίπτει.*
2. *Κηρύσσει την προσφυγή παραδεκτή ως προς τις αιτιάσεις τις ελκόμενες από τα άρθρα 6 § 1 (δίκαιο της διαδικασίας) της Σύμβασης και 1 του Πρωτοκόλλου αριθ. 1 και απαράδεκτη κατά τα λοιπά.*
3. *Αποφαίνεται ότι υπήρξε παραβίαση του άρθρου 1 του Πρωτοκόλλου αριθ. 1.*
4. *Αποφαίνεται ότι δεν συντρέχει λόγος εξέτασης της αιτίασης της ελκόμενης από το άρθρο 6 § 1 της Σύμβασης.*
5. *Αποφαίνεται*
  - (α) *ότι το εναγόμενο Κράτος οφείλει να καταβάλει στις προσφεύγουσες, εντός τριών μηνών από την ημέρα κατά την οποία η απόφαση θα καταστεί τελεσίδικη δυνάμει του άρθρου 44 § 2 της Σύμβασης, τα ακόλουθα ποσά:*
    - i) 10.000 EUR (δέκα χιλιάδες ευρώ), πλέον οποιουδήποτε ποσού που μπορεί να οφείλεται ως φόρος, για την υλική ζημία,
    - ii) 3.000 EUR (τρεις χιλιάδες ευρώ), πλέον οποιουδήποτε ποσού που μπορεί να οφείλεται ως φόρος, για την ηθική βλάβη,
    - iii) 2.500 EUR (δύο χιλιάδες πεντακόσια ευρώ), πλέον οποιουδήποτε ποσού που μπορεί να οφείλεται ως φόρος από τις προσφεύγουσες, για έξοδα και δικαστική δαπάνη.
  - (β) *ότι από τη λήξη της προθεσμίας αυτής και μέχρι την καταβολή, το ποσό αυτό θα προσαυξηθεί με τόκους υπολογιζόμενους με επιτόκιο ίσο με το επιτόκιο διευκόλυνσης οριακής χρηματοδότησης της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας, το οποίο θα ισχύει κατά την εν λόγω περίοδο, προσαυξημένο κατά τρεις εκατοστιαίες μονάδες.*
6. *Απορρίπτει το αίτημα δίκαιης ικανοποίησης κατά τα λοιπά.*

Συντάχθηκε στη γαλλική γλώσσα και στη συνέχεια κοινοποιήθηκε εγγράφως στις 13 Νοεμβρίου 2014 κατ'εφαρμογήν του άρθρου 77 §§ 2 και 3 του κανονισμού.

<i>(υπογραφή)</i>	<i>(υπογραφή)</i>
Søren Nielsen	Isabelle Berro-Lefèvre
Γραμματέας	Πρόεδρος

Ακριβής μετάφραση του συνημμένου

εγγράφου από τα γαλλικά.

Αθήνα, 8 Δεκεμβρίου 2014

Ο μεταφραστής

Αλέξανδρος Πετροτσόπουλος